

**Politiek wantrouwen en de verkiezingen van
7 juni 2009.
Een vergelijking tussen het Waals Gewest en het Vlaams
Gewest.**

Marc Hooghe & Sofie Marien

Center for Political Research, KU Leuven, Parkstraat 45, B-3000 Leuven

PartiRep Attractiepool
Brussel

Oktober 2009

Bij de verkiezingen van 7 juni 2009 ging veel aandacht uit naar het fenomeen van de proteststemmen: kiezers die niet zozeer een bepaalde voorkeur willen uitdrukken voor een toekomstige regeringscoalitie, maar die vooral hun ongenoegen willen uiten over de manier van functioneren van het politiek systeem in zijn geheel. In het Vlaams Gewest wordt de opgang van de Lijst Dedecker toegeschreven aan dit fenomeen van proteststemmen. Een aantal waarnemers gaan er echter van uit dat ook het succes van Ecolo in Wallonië kan beschouwd worden als een proteststem: kiezers die ontevreden zijn over het functioneren van de drie traditionele partijen in Wallonië zouden dan geopteerd hebben voor een groene stem.

Een proteststem kan beschouwd worden als een uiting van *politiek wantrouwen*. Het is dan niet meer zo dat de kiezers het enkel oneens zijn met de beleidsopties die worden genomen, maar dat ze meer fundamenteel hun vertrouwen hebben verloren in de spelregels en instellingen van de democratie. Binnen de politieke wetenschappen neemt men aan dat het goed is voor de democratie als de burger een kritische houding heeft tegenover de motieven en het handelen van individuele politici. Maar als het gaat over de basisregels en de fundamentele instellingen van de democratie, dan is vertrouwen wel noodzakelijk. Als burgers geen vertrouwen meer hebben in de eerlijkheid van het verkiezingsproces, of in de legitimiteit van parlement of regering, dan ontstaat er een ernstig probleem voor de stabiliteit van het politiek systeem zelf.¹

Het bekendste voorbeeld hiervan is allicht de crisis die in 1996 ontstond naar aanleiding van de zaak-Dutroux: veel Belgen verloren toen hun vertrouwen in het gerecht, in de politiediensten, en in het politiek systeem in het geheel. Dankzij de politiehervorming, de objectieve benoeming van rechters en andere hervormingen slaagde de toenmalige regering-Dehaene er uiteindelijk moeizaam in het vertrouwen te herstellen.

Politiek vertrouwen is dus een belangrijke eigenschap voor eender welk politiek systeem. Ook al zijn burgers het oneens met het beleid zoals dat door de regeringscoalitie wordt gevoerd, dan nog is het belangrijk dat ze een meer fundamenteel vertrouwen hebben in de basisregels van het politiek systeem.²

Aan de hand van het Belgisch Verkiezingsonderzoek 2009 kunnen we nagaan:

- hoe het met het politiek vertrouwen van de Belgische kiezers is gesteld

¹. G. Almond & S. Verba (1963). *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.

². M. Bovens & A. Wille (2008). Deciphering the Dutch drop. Ten explanations for decreasing political trust in The Netherlands. *International Review of Administrative Sciences*, 74(2), 283-305.

- welke verschillen hierin optreden tussen het noorden en het zuiden van het land
- welke gevolgen politiek vertrouwen (of wantrouwen) heeft gehad voor de partijkeuze in zowel het noorden als het zuiden van het land.

Politiek vertrouwen: lager in Wallonië

In het Belgisch Verkiezingsonderzoek³ konden de respondenten voor zes verschillende instellingen en personen aangeven of ze al dan niet vertrouwen hadden in die instellingen. Ze konden daarbij hun vertrouwen uitdrukken op een schaal van 0 (helemaal geen vertrouwen) tot 10 (zeer veel vertrouwen). De gemiddelde waarde op die schaal geeft dus aan hoeveel vertrouwen de Belgische burgers hebben in de politieke instellingen.

We stellen vast dat de Belgen maar een matig vertrouwen hebben in hun instellingen, met een algemeen gemiddelde van 5,1 op 10. Dit lijkt eerder aan de lage kant, en het duidt er op dat er niet echt sprake is van een overdonderend vertrouwen. Toch moet dit ook enigszins genuanceerd worden. Ook in Europees vergelijkend onderzoek wordt immers (op net dezelfde wijze) gepeild naar het vertrouwen in de politieke instellingen. Uit deze European Social Survey blijkt dat de Belgen een gemiddelde score van 4,6 geven aan de politieke instellingen (Belgisch parlement, politici en politieke partijen) en dat ligt niet zo ver af van het Europees gemiddelde van 3,9. De Denen hebben veel meer vertrouwen in hun politieke instellingen (gemiddeld 5,9/10), maar de Fransen (3,6) of de Bulgaren (1,9) hebben dan weer veel lagere vertrouwensniveaus. Wat politiek vertrouwen betreft is België dus een Europese middenmoter.

Tabel 1. Politiek vertrouwen in België

	Nederlandstaligen	Franstaligen	Gemiddelde
Vlaamse (of Waalse) regering	6,02	5,32	5,78
Vlaams (of Waals) parlement	5,84	5,14	5,60
Federale regering	5,01	5,19	5,07
Federaal parlement	5,05	5,14	5,08
Politici	4,64	4,69	4,66
Politieke partijen	4,66	4,27	4,53
Gemiddelde	5,21	4,96	5,13
Cronbach's α	0,90	0,92	0,91

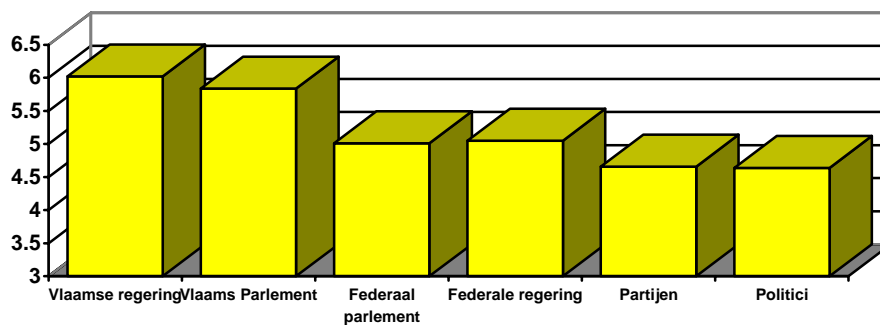
Belgisch Verkiezingsonderzoek 2009 (PartiRep 2009). n=2.151.

Als we vervolgens de gegevens opsplitsen per instelling, dan valt het op dat beide taalgemeenschappen in ons land vooral vertrouwen hebben in hun eigen regionale instellingen, nog voor de federale instellingen. Vooral in Vlaanderen is dit verschil extreem: de Vlaams

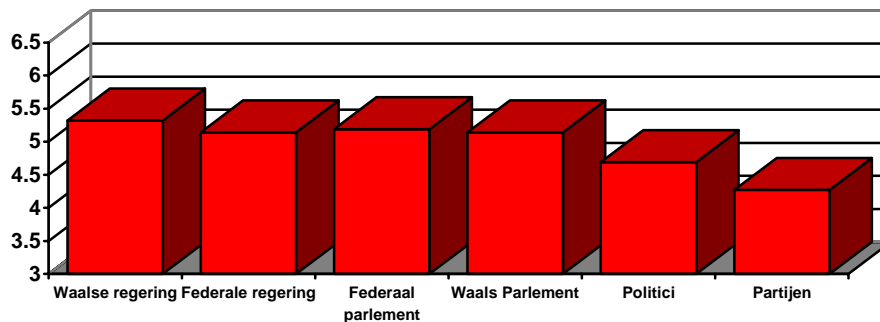
³. Dit onderzoek werd uitgevoerd door de Interuniversitaire Attractiepool PartiRep en werd betoelaagd door het Federaal Wetenschapsbeleid.

regering krijgt een volledig punt extra (6,0 in plaats van 5,0/10) in vergelijking met de federale regering. In Wallonië is dit verschil veel minder uitgesproken: de Waalse regering krijgt er 5,3 en de federale regering krijgt er 5,2/10.

Die verschillende scores verklaren al voor een flink deel de verschillende regionale dynamiek in de beide landsgedeelten. Voor de Vlaamse kiezers is een overheveling van een bevoegdheid van het federale naar het regionale niveau netto een ‘vooruitgang’: ze hebben immers een groter vertrouwen in de gewest- en gemeenschapsinstellingen. Voor de Waalse kiezer, daarentegen, maakt het eigenlijk niet zo veel uit of een beslissing genomen wordt door het Waals parlement of het federaal parlement.

Figuur 1. Vertrouwen van de Nederlandstalige respondenten

Figuur 2. Vertrouwen van de Franstalige respondenten

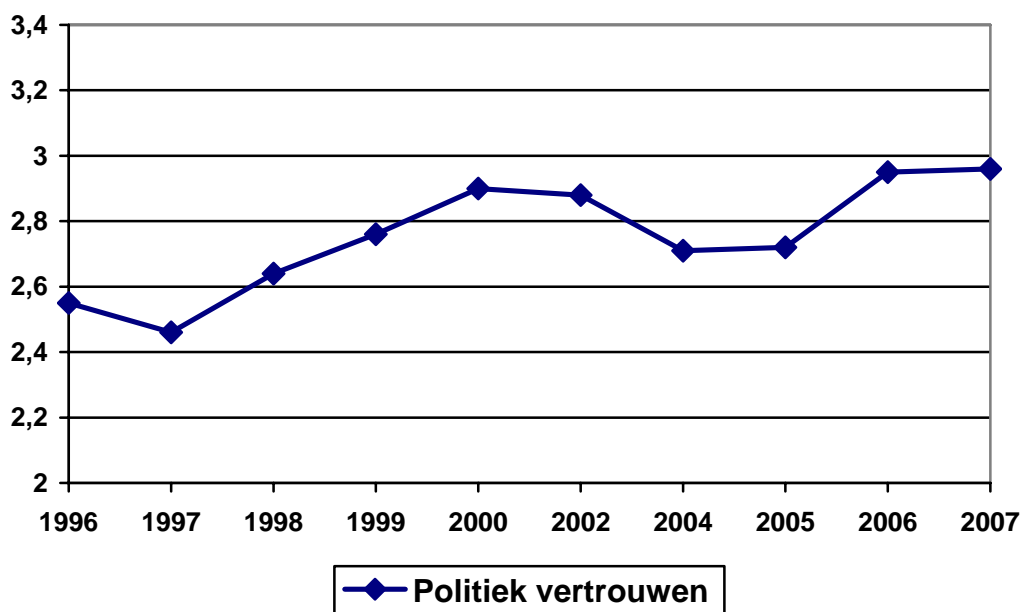
Politici en politieke partijen, ten slotte, krijgen zowel in Vlaanderen als in Wallonië de laagste waardering. We krijgen dus het ietwat vreemd fenomeen dat de Belgen meer vertrouwen hebben in het parlement als instelling, dan in de parlementsleden of de partijen waarvoor ze zelf gekozen hebben.

Wanneer we in Figuur 1 en Figuur 2 de verschillende instellingen weergeven voor de twee gewesten afzonderlijk, dan valt het op dat de verschillen het grootst zijn in Vlaanderen, terwijl ze beperkter blijven in Wallonië.

De relatief zeer hoge waardering van de Vlamingen voor de Vlaamse regering zorgt er voor dat het gemiddelde in Vlaanderen hoger ligt dan in Wallonië. Het feit dat in Vlaanderen partijen als het Vlaams Belang en de Lijst Dedecker actief zijn, terwijl dit in Wallonië niet het geval is, betekent dus zeker niet dat de Vlamingen over het algemeen wantrouwender zouden zijn, en het omgekeerde is het geval. Blijkbaar is de bevolking van het Waals Gewest wantrouwender ten opzichte van het politiek systeem, maar dit wantrouwen vertaalt er zich niet in een optie voor een welbepaalde politieke partij.

Een gemiddelde van 5,1/10 lijkt misschien niet zo hoog, maar het duidt er wel op dat de Belgen al bij al hun vertrouwen in de politiek herwonnen hebben, na de crisis rond Dutroux in 1996. Helaas kunnen we die trend niet weergeven voor heel België, maar wel voor de Vlaamse Gemeenschap. We baseren ons hiervoor op de SCV-surveys die jaarlijks worden georganiseerd door het Studiedienst van de Vlaamse regering, en die een heel duidelijke trend laten zien. Figuur 3 toont dat na de Dutroux-crisis het vertrouwen in de politiek zich op een laag niveau bevond maar zich langzaam herstelde gedurende het einde van de jaren '90. In de eerste jaren van het nieuwe millennium is er opnieuw een lichte daling, maar vanaf 2005 herstelt het vertrouwen zich weer en blijft het stabiel rond een gemiddelde waarde van 3 op 5 wat overeenkomt met 'noch veel, noch weinig vertrouwen'. (In de Vlaamse survey loopt de schaal niet van 0 tot 10, maar van 1 tot 5).

Figuur 3. Politiek vertrouwen in Vlaanderen, 1996-2007.

Bron: SCV-surveys, Studiedienst Vlaamse Regering. Vertrouwen in federaal parlement, federale regering, Vlaamse regering, Vlaams parlement en Vlaamse politieke partijen.

Politiek vertrouwen en partijkeuze

In het kader van het Belgisch verkiezingsonderzoek zijn we natuurlijk vooral geïnteresseerd in het effect dat politiek vertrouwen of wantrouwen heeft op het stemgedrag. Om dat na te gaan, geven we het gemiddeld vertrouwensniveau weer voor de verschillende electoraten.

Wat opvalt is dat CD&V- en PS-kiezers de hoogste mate van vertrouwen hebben. Op zich hoeft dat niet te verwonderen: het gaat hier ten slotte om de belangrijkste partijen in hun gewest en historisch hebben beide partijen een belangrijke stempel geplaatst op het politiek gebeuren in hun regio. Wie een voorkeur heeft voor CD&V of PS heeft objectief dus ook meer reden om vertrouwen te hebben in het politiek gebeuren in het gewest. In Wallonië zien we dat de kiezers van de traditionele partijen het meeste vertrouwen hebben in de politiek. Kiezers die een blanco of ongeldige stem uitbrachten daarentegen hebben het minste vertrouwen. Ook Ecolo-kiezers hebben minder vertrouwen dan kiezers van de drie traditionele partijen.

In Vlaanderen zien we dat de kiezers van de traditionele partijen eveneens de hoogste vertrouwensniveaus hebben gevolgd door de kiezers van Groen!. Kiezers die een blanco of ongeldige stem uitbrengen daarentegen hebben duidelijk geen vertrouwen in de politieke instellingen (gemiddeld 3,7/10). Ook VB-kiezers, LDD-kiezers en NV-A kiezers zijn over het algemeen bijzonder wantrouwend tegenover het politieke systeem. Opvallend is de relatief lage score voor N-VA kiezers. Terwijl we op basis van de literatuur verwachten dat LDD- en Vlaams Belang-kiezers een hoge mate van politiek wantrouwen hebben, blijkt dat de vertrouwensscores ook bijzonder laag liggen bij de N-VA kiezers. Op basis van de ideologie van deze partij kan men verwachten dat de N-VA kiezers bijzonder weinig vertrouwen hebben in de federale instellingen, maar dat ze dit compenseren door een hogere mate van vertrouwen in de regionale instellingen. Als we vertrouwen opsplitsen naar bestuurniveau zien we inderdaad dat N-VA stemmers beduidend meer vertrouwen hebben in de Vlaamse instellingen dan in de federale instellingen. Het vertrouwen in de Vlaamse regering en Vlaams parlement bedraagt 6,33/10 tegenover 4,67/10 voor de federale regering en parlement.

Tabel 2. Gemiddeld vertrouwen per partij

Partij	Gemiddelde score	Afwijking t.o.v. gemiddelde in het Gewest	Netto-effect
Waals Gewest			
PS	5,29	+0,33	1,00
MR	4,93	-0,03	1,46
CdH	5,26	+0,30	0,85
Ecolo	4,75	-0,21	1,98**
Blanco/ongeldig	4,24	-0,72	5,28
Vlaams Gewest			
CD&V	5,60	+0,39	1,00
SP.a	5,47	+0,26	1,33
Open VLD	5,47	+0,26	1,46
Groen!	5,36	+0,15	1,64
Vl. Bl.	4,14	-1,07	7,22***
N-VA	5,18	-0,03	3,09***
LDD	4,91	-0,30	2,98**
Blanco/ongeldig	3,74	-1,47	7,53***

Belgisch Verkiezingsonderzoek 2009 (PartiRep). Absolute gemiddelden en netto-effecten van een multivariate analyse.

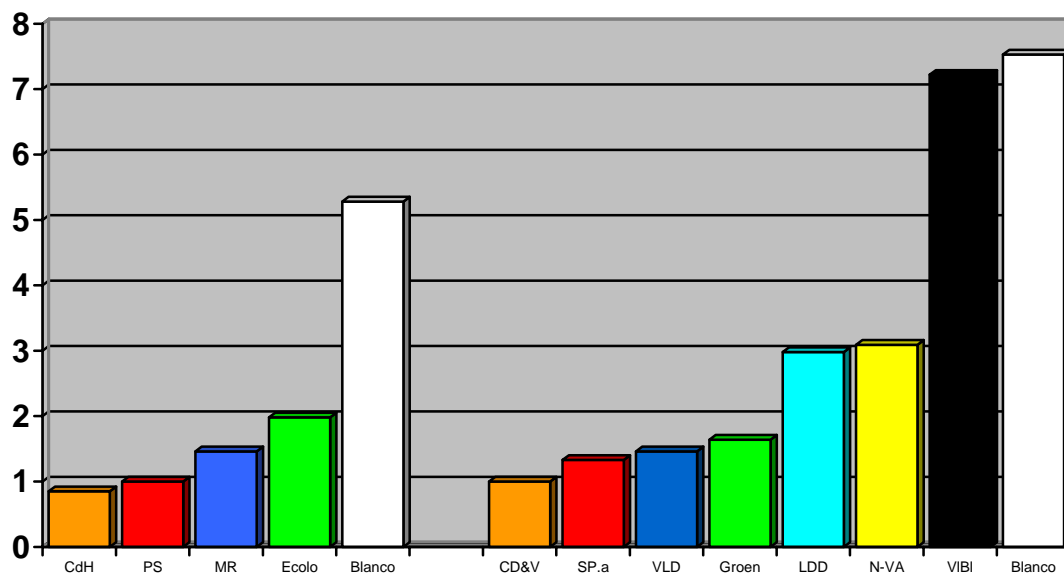
Deze gemiddelden geven al een eerste indicatie, maar het zou natuurlijk nog altijd kunnen dat de verschillen tussen de partijen vooral verklaard kunnen worden door de achtergrondkenmerken van de verschillende electoraten. Daarom voeren we een strengere controle uit op het verband tussen politiek wantrouwen en partijvoorkeur, waarbij we controleren voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en de bereidheid te gaan stemmen⁴. Deze analyse laat ons toe het netto-effect van politiek wantrouwen na te gaan, controlerend voor alle achtergrondeffecten. Het netto-effect (laatste kolom van Tabel 3) drukt uit hoe groot de kans is dat een politiek wantrouwend burger op die partij stemt in vergelijking met een stem voor CD&V in Vlaanderen of PS in Walonië.

Voor het Waals Gewest stellen we vast dat de effecten niet zo sterk zijn. Burgers die wantrouwend zijn ten opzichte van het politiek systeem zijn iets meer geneigd op Ecolo te stemmen dan op PS, maar ze gaan vooral voor een blanco of ongeldige stem. Het succes van Ecolo kan dus misschien ten dele verklaard worden door het fenomeen van de ‘proteststem’,

⁴. Voor de volledige methodologische details, zie Marc Hooghe, Sofie Marien en Teun Pauwels, “Where do Distrusting Voters go to if there is no Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Party Choice in the Belgian Regional Elections of June, 2009”, Paper presented at the 5th General Conference of the European Consortium for Political Research, Potsdam, 10-12 september 2009. Downloadbaar via www.partirep.eu. Er wordt gecontroleerd voor leeftijd, opleiding, geslacht en stemplicht. De referentiecategorieën zijn: hoger opgeleiden, mannen, 55+ers en kiezers die nooit meer zouden gaan stemmen bij de afschaffing van de stemplicht.

maar dit effect blijft zeer beperkt. De paradox van de Waalse kiezer is dat de Walen iets wantrouwerder staan ten opzichte van het politiek systeem, maar dat ze blijkbaar niet de mogelijkheid hebben dit wantrouwen ook uit te drukken door een stem op een protestpartij. Objectief zou een dergelijke partij een relatief een goede voedingsbodem hebben in Wallonië, door relatief hoge niveaus van ethocentrisme en politiek wantrouwen, maar het organisatorisch falen van een partij als het Front National zorgt er blijkbaar voor dat deze sentimenten zich niet kunnen vertalen in een specifieke partijvoorkeur.

In Vlaanderen, daarentegen, zien we heel duidelijke effecten. Een burger met een hogere mate van wantrouwen heeft 7,2 keer zoveel kans om op het Vlaams Belang te stemmen dan op CD&V. De Vlaams Belang-kiezers zijn dus ongeveer even wantrouwend als diegenen die kiezen voor een blanco-stem. Opvallend is echter dat die wantrouwende burger ook 3,1 keer zo vaak op de N-VA stemt als op CD&V, en 3,0 keer zo vaak op de Lijst Dedecker dan op CD&V. LDD trekt immers vooral jongere mannelijke kiezers aan, en bij hen ligt het vertrouwensniveau in elk geval lager. Figuur 4 geeft deze netto-effecten weer. We zien dat wantrouwende kiezers veel vaker blanco zullen kiezen, of een stem zullen uitbrengen voor het Vlaams Belang, N-VA, LDD of Ecolo. N-VA-kiezers blijken dus nog net iets meer door politiek wantrouwen gemotiveerd te worden dan LDD-kiezers.

Figuur 4. Wantrouwen en partijkeuze, per gewest. Verband tussen wantrouwen en partijkeuze, afzonderlijk per gewest, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken.

Samenvattend zien we dat ook politiek wantrouwen geen lineair effect heeft op partijvoorkeur. Het wantrouwen is hoger in Wallonië dan in Vlaanderen, maar de Waalse kiezers hebben blijkbaar geen partij ter beschikking die hen in staat stelt dit wantrouwen ook uit te drukken. Dit sluit aan bij eerder onderzoek dat aantoont dat racisme even hoog is in Vlaanderen als in Wallonië, maar alleen in Vlaanderen leidt tot een specifieke partijvoorkeur (voor het Vlaams Belang). Dit wijst er nogmaals op dat men op basis van een verkiezingsuitslag moeilijk algemene uitspraken kan doen over de politieke attitudes van een bevolking.

Ten tweede blijkt politiek wantrouwen in Vlaanderen te leiden tot een stem voor het Vlaams Belang, N-VA of LDD. Het electoraal succes van deze partijen valt gedeeltelijk te verklaren door het feit dat zij dit gevoel onder de bevolking blijkbaar adequaat kunnen vertolken. Tegelijk zorgt het echter voor het organisatorisch probleem hoe dit wantrouwen kan verzoend worden met het normale functioneren van een politieke partij.

Voor meer informatie: www.partirep.eu